

ACTIVITAT LABORAL I ESPAI FAMILIAR EN ELS GREMIS BARCELONINS DE L'ÈPOCA MODERNA

Xavier Lencina Pérez

L'activitat professional dels integrants dels gremis, en el món pre-industrial, no estava constreta a un espai físic laboral clarament delimitat, sinó que s'interrelacionava, fusionant-se, amb l'espai domèstic. Les tasques laborals de menestrals i artesans es desenvolupaven en la mateixa unitat d'habitatge, formant part de la vida familiar.

A través de l'anàlisi d'inventaris *post mortem* podem apreciar, exemplificada en casos concrets, aquesta superposició d'ambdós dominis. En l'encapçalament del document pròpiament dit, darrera de les dades formulàries introductòries, apareixen les referències relatives a l'estatge del difunt (s'indica el carrer, incloent-hi sovint dades referencials, com ara la seva situació a tocar d'esglésies o convents, fonts, molins, etc.), les quals permeten de situar els integrants dels diferents grups sòcio-professionals en l'espai ciutadà¹. Pel que fa a l'interior de l'estatge, els inventaris descriuen, cambra per cambra, el contingut de la casa, sovint amb una gran riquesa descriptiva, la qual cosa ens permet de conèixer tant el nombre d'espais de la mateixa com l'ús al qual eren destinats, per la pròpia denominació de la cambra (en la intitulació donada pel notari) i, sobretot, per la relació dels objectes que apareixen ressenyats en cada una d'elles, aconseguint un retrat força precís del funcionament i l'organització de l'estatge, i dels usos i costums d'habitabilitat.

Aquesta font d'estudi, però, també presenta les seves mancances, especialment pel que fa a la generalització en les descripcions, que dificulten l'homogeneïtzació de les dades obtingudes. Aquestes ambigüitats es fan més paleses en aquells documents referits als individus més desfavorits socialment i econòmicament; i, molt especialment, en els de les dones, vídues i donzelles. Aquests inventaris, freqüentment es limiten a ressenyar les possessions dels finats, amb molt poc detall, i sense indicar les cambres de la casa.

A partir de la relació dels diferents espais que integren l'estatge, podem classificar els habitatges segons el model referit per A. Garcia Espuche i M. Guàrdia Bassols², basant-se en l'estudi del fogatge de 1516 i el cadastre de 1716. Segons la situació de la cuina dins la llar, es poden establir "dos models socials ben diferents des dels punts de vista funcional, cultural i espacial"³. Així trobarem un model "actiu", d'habitatges petits, amb la cuina al pla-terrer, fent també la funció de sala, i sense una diferenciació clara entre espai exterior, botiga i cuina, i un model "noble", amb la cuina al primer pis, propi de les cases més grans,

1. Les diferents zones de la ciutat i la seva composició poblacional han estat estudiades per A. Garcia i Espuche i M. Guàrdia i Bassols, *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona, 1986.

2. A. Garcia i Espuche, M. Guàrdia i Bassols, *Espai i societat...*, pp. 53 i 54.

3. A. Garcia i Espuche, M. Guàrdia i Bassols, *Espai i societat...*, p. 53.

amb la planta baixa destinada als serveis, i la cuina i els dormitoris situats al primer pis, buscant la separació del carrer. En el cas "actiu", hem de tenir present la gran complexitat dels estatges. El model paradigmàtic d'estatge unifamiliar apareix alterat per gran quantitat de reformes en les cases, destinades a dividir els habitatges, crear nous espais (als terrats o construint sostrets), aixecar escales o dividir les cambres (apareixen així les cambres "fosques", es a dir, sense llum exterior i, conseqüentment, amb una ventilació molt deficient). Així, les zones més populoses de la ciutat estaven integrades per estatges d'estructura força complexa, amb diverses unitats familiars compartint la mateixa casa. Aquests dos models d'estatge es mantenen constants des de l'expansió baix-medieval fins a la fi de l'Antic Règim⁴.

En l'àmbit menestral i artesà, on la gran majoria dels seus membres habitaven en vivendes de model "actiu", els diferents espais de la casa no tenien una especialització d'ús, escampant-se les activitats laborals en diferents estances, i de vegades per tota la casa; les cambres rarament apareixen destinades a una única funció. Així, la cuina, pot fer les funcions de sala d'estar, i de menjador, o de dormitori dels criats o dels infants, amb l'avantatge de ser l'estança més calenta de la llar. En les cases més petites, la cambra principal pot compartir la seva funció de dormitori amb la de sala de rebre. Les entrades, botigues i les seves peces annexes, tenen una funció polivalent, éssent utilitzades com a celler, llenyer o rebost.

Aquesta superposició de dominis, però, afecta els més diversos grups sòcio-professionals. Els grups més enlairats en la piràmide social, en disposar de més espais en la casa, mostren una major tendència a l'especificació dels espais, encara que també es dona la superposició del domini laboral amb el familiar. És el cas, per exemple, dels notaris. Al llarg del segle XVII desapareix el costum dels notaris públics d'atendre els clients al carrer, en un taulell disposat per a aquesta finalitat⁵. Així, trobem en els seus estatges l'estudi (en alguns casos, més d'un). És en aquest espai on el notari desenvolupava la seva activitat professional. L'estudi, però, no tenia una dedicació exclusiva a aquesta tasca; tal com podem apreciar, per exemple, en el cas del notari Miquel Pau Agustí⁶, datat l'any 1.599. En l'estudi de la seva casa del carrer de Sant Pere més Baix, decorat amb diferents quadres, portalleries, catifes, guadamassils, etc., trobem, a més dels objectes propis del seu ofici –com ara llibres d'art de notaria, llibres de mà, cartes i escriptures–, un llit de camp amb pilars (amb els corresponents matalassos, coixins i roba de llit) i una gran varietat de vestuari, així com també diversitat d'objectes, que van des d'armes –dos arcabussos i un pedrenyal, tres llances i tres rodelles–, a una podadora de ferro. La gran quantitat de manuals notariais i de documentació diversa, fa que aquest volum d'escrits es dispersin per les diferents estances de la casa.

Els doctors en drets presentarien unes característiques similars a les dels notaris, així com alguns preveres (grup, aquest, força heterogeni⁷, que en alguns casos són també doctors en drets. Els estatges d'aquests es contraposen amb els dels religiosos que disposaven d'estatges més petits, l'entrada o botiga dels quals feia les funcions de llenyer, pastador o celler.

En el món menestral, la participació, freqüentment, de l'esposa i els fills en el treball del cap de família, així com la de servents o d'altres parents que visquessin a la casa, estretia

4. López Guallar, P., "Vivienda y sociedad en la Barcelona del setecientos", *Estudios Históricos i Documentos dels Arxius de Protocols, VIII*, Barcelona, 1980.

5. R. Noguera i J. M. Madurell, *Privilegios y ordenanzas históricas de los notarios de Barcelona*, Barcelona, 1965, p. 84.

6. Institut Municipal d'Història de Barcelona, arxiu notarial, I, 46. 1598-1600.

7. X. Lencina, "Aspectes de l'entorn quotidià dels preveres barcelonins (1597-1604)", comunicació presentada al I Congrés d'Història de l'Església Catalana, Solsona, 1993.

les relacions entre el món laboral i el familiar. Les llars dels menestrals i artistes són tant una unitat de vida familiar com una comunitat de treball.

Les dones tenien una gran importància en el manteniment de l'economia familiar⁸. Les filles rebien una formació laboral en la mateixa llar, encara que no gaudien d'un aprenentatge formal dins del gremi. Les esposes representaven un paper fonamental, col·laborant en les tasques del marit, així com representant-lo en el cobrament de deutes i el manteniment dels llibres de comptes. A la mort del marit, la dona podia, en casos molt específics, continuar en l'ofici. Això s'esdevenia quan tenia fills menors, i mentre que no es tornés a casar. En assolir els fills la majoria d'edat, aquests prenen el relleu al capdavant del negoci. En cas de no tenir fills, només podia exercir l'ofici durant l'any de plor. En tots els casos, estava obligada a pagar les corresponents taxes del gremi. En alguns casos molt especials, com durant el període de pesta entre 1650 i 1653, el govern municipal permetia a les vídues sense fills continuar en l'ofici dels marits, essent aquesta una circumstància excepcional.

Com ja hem indicat, els inventaris de vídues acostumen a ser força breus i poc detallats, ateses la poca quantitat i vàlua de les seves possessions, indicadores de la seva feblesa econòmica; per aquesta mateixa raó, els inventaris de vídues són bastant escassos. És el cas d'Elisabet Simeon⁹, vídua de fuster, en l'inventari de la qual només apareixen ressenyats tretze objectes. En tots els inventaris es fa referència a l'ofici del marit, i en alguns d'ells trobem enregistrats utensilis professionals, encara que es fa difícil, en l'examen d'aquesta documentació, d'apreciar si la dona seguia exercint veritablement l'ofici del marit. Anna Salossa¹⁰, vídua de sastre, l'inventari de la qual és de l'any 1603, té, entre les seves mines pertinences, un taulell de sastre amb calaix, molt usat, i unes tisores de sastre. Caterina Santfeliu, vídua de paraire, en un inventari del mateix any, presenta un nivell de possessions més elevat, encara que bastant modest, mantenint també en l'entrada de la casa alguns pocs estris per treballar la llana. L'escassetat d'aquests objectes, i la manca en el llistat de béns de manufactures, a mig fer o acabades, i de matèries primeres, no sembla pas indicar que es mantingui una activitat laboral.

Entre les diferents activitats laborals, hi ha marcades diferències respecte de l'ocupació de l'espai domèstic per part de les tasques professionals, atesa la pròpia natura dels diferents oficis. En el cas dels fusters, per exemple, llur activitat requereix un espai suficientment gran per treballar, i la presència d'eines o materials no s'acostuma a escampar per tota la casa. Gabriel Colomer¹¹ presenta, en el seu inventari de l'any 1602, la totalitat d'eines de treball concentrades en l'entrada: martells, tenalles, aixes, cartabons, compassos, serres, patrons de fusta, etc., així com alguns objectes en fase de construcció o ja acabats. En el mateix espai també trobem diversos utensilis de cuina, peces de vaixel·la i recipients, indicadors de la polivalència d'aquest espai. En un altre cas, el de Josep Boades¹², de 1603 —que habitava a la Rambla, davant de la muralla del botxí— la seva activitat excedeix els límits de la casa i són ressenyades una sort de bigues de pi al carrer, sota la muralla, enfront de la casa, demostratives del model "actiu" del qual hem parlat abans, sense solució de continuïtat entre la planta baixa de la casa i el carrer.

L'ofici de sabater presenta una major dispersió, de la feina professional, pels diferents espais de la llar. A la botiga o l'entrada, apareixen els rastellers i les ventalles de fusta, per exposar la mercaderia a la porta. A l'interior, apareixen els bancs i taulells de treballar, i tota sort d'eines pròpies de l'ofici: tisores de sabater, tenalles, picadors, pilons, etc. En el

8. M. Vicente, "Treball i gremis a la Barcelona Moderna", dins *L'Avenc*, 142, Barcelona, novembre de 1990.

9. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Saia, Joan, Manual de inventarios y almonedas, 1595-1607.

10. AHPB, Soler Ferran, Joan, Liber inventariorum et encantuum, 1599-1607.

11. AHPB, Roure, Antoni, Libro de inventarios, 1592-1621.

12. AHPB, Roure, Antoni, Libro de inventarios, 1603-1615.

cas de Joan Vilaró¹³, de 1655, habitant del carrer dels Corders (el document especifica que prop de la capella Marcús), trobem en l'entrada fins a vuitanta-dos parells de sabates, seixanta-sis de còrdova, d'home i dona, i de tres i quatre soles, i setze de badana, de dona, de tres soles. Les matèries primeres per a l'elaboració del calçat es troben a la sala, on es ressenyen tres pells de còrdova, setze pells de badanes blanques, vint pells de moltó negres i nou pells destinades a folradures. A l'inventari de Jordi Coll, del 1597, amb casa al Pla d'en Llull, davant l'Hostal d'en Sigalet, es descriuen a la botiga gran quantitat de sabates i plantofes de tots tipus, així com formes de sabates i diferents pells. En aquest cas, tant les eines com les matèries primeres i les manufactures, apareixen concentrades en el mateix espai, cosa que s'explicaria per la pròpia estructura de la casa que, a part de la botiga, disposa a la planta baixa d'una rebotiga, que també és la cambra dels fadrins, mentre que a dalt només hi ha una cambra que fa les funcions de dormitori, i on es troba també la roba de la llar i el vestuari.

En el cas dels sastres, la seva producció és més difícil de detectar en els inventaris, per raó de les barreges entre les peces de roba d'ús personal de la família i les elaborades per a la venda. Els estris utilitzats en aquest ofici, a més, són escassos i no presenten una gran especialització. En l'entrada de la casa de Joan Pau Serra¹⁴ (l'inventari del qual es va fer l'any 1597), situada al carrer del Call, hi trobem un taulell amb tres calaixos, una cana, dues mitges canes i un sis pams de cana per mesurar el drap, dues tisores grans de sastre, una maceta de fusta per picar els traus, i unes perxes de fusta per parar la botiga. També disposa d'un cofre gran i un armari per tenir roba de la botiga, encara que no resta especificat el seu contingut, essent aquesta una de les imprecisions pròpies d'aquests documents (tal com ja hem destacat).

Els esparters presenten en els seus inventaris una quantitat limitada de béns mobles, essent un dels grups socio-professionals que demostren unes condicions de vida més modestes. La casa de Llorenç Dols¹⁵, al carrer Bonaire (inventari realitzat l'any 1599), està integrada només per tres espais: la botiga, el soterrani de la botiga i una cambra. És en aquesta mena d'habitatges més modestos on apreciem, lògicament, una major interacció entre l'àmbit laboral i el familiar. En aquest cas, els estris de cuina estan dispersats per la botiga i el soterrani, que també fa de llenyer, compartint l'espai amb la ferramenta d'esparter (no especificada; signe clar de la seva poca vàlua econòmica), els feixos d'espart, les llates, les sàries, escombres i manufactures diverses. Quelcom més gran era l'habitatge de Gaspar Escofet¹⁶, situat prop de la Plaça Nova, l'inventari del qual data de 1690. Aquest individu disposava de quatre espais, entrada, cambra, sala i cuina. En aquest cas, trobem els elements professionals més concentrats, en disposar la llar d'un espai separat per a cuinar, encara que aquest està pobrement equipat. La sala, a més de les funcions que li són pròpies, servia també de dormitori (ho indica la presència d'un llit de carrutxes i d'un joc de bancs de llit, amb els seus paraments respectius).

Molt semblant és el cas dels paraires. Joan Torrents¹⁷ (el seu inventari és de l'any 1602, i no es consigna l'adreça de la casa) disposava de quatre espais: entrada, cuina i dues cambres, a més d'una eixida, en la qual hi havia un pou, i servia, a més, per desar-hi la llenya i el carbó. Una de les dues cambres donava a la mateixa eixida i tenia un ús polivalent, car, a més de servir de dormitori, amb un llit, disposat amb el seu parament, hi trobem descrits diversos recipients i un quarter de cansalada (la qual cosa n'indicaria l'ús com a re-

13. AHPB, Boleda, Josep, *Libri inventariorum et encantum*, 1648-1661.

14. AHPB, Vallalta, Esteve, *Manual de inventarios y almonedas*, 1582-1599.

15. AHPB, Torres, Francesc (major), *Liber secundus inventariorum et encantum*, 1680-1690.

16. AHPB, Torres, Francesc (major), *Liber secundus...*

17. AHPB, Puigvert, Bernat, *Manual de inventarios*, 1593-1603.

bost), un alambí, unes balances i una saca amb llana, per a utilitzar en la seva tasca professional.

Dins la varietat d'oficis que componen el col·lectiu dels artistes, el grup dels adroguers és el que presentaria un major interès. La descripció de les seves botigues mostra una gran diversitat de productes, compostant-se de diferents tipus d'espècies, drogues, herbes, fruits secs, i també dolços (torrons, neules, confitures). Podem apreciar, en el contingut d'aquests locals, una progressiva implantació dels productes colonials, especialment tints, així com la presència del tabac, bé picat ("tabac de pols") o bé per a fumar ("tabac de fum"). El pes social i econòmic d'aquest col·lectiu¹⁸ queda palès en els seus habitatges, tant en el nombre d'espais com en el propi contingut. Joan Pla¹⁹, amb casa al Carrer Ample, als quatre cantons de la Font de l'Àngel –l'inventari dels béns del qual es va realitzar l'any 1654–, disposava de dotze espais, entre ells una cambra amb balcó, element aquest característic de les vivendes dels grups més privilegiats. A part de l'interès propi de les mercaderies ressenyades en la botiga, disposades en caps de fusta o plom, i en una gran varietat de recipients, és en la cuina i en la seva cambra annexa on apreciem la interrelació entre l'espai laboral i el domèstic. El mateix inventari ens indica, en l'encapçalament de la ressenya d'aquesta cambra, que servia també de menjador. Així, a més dels utensilis de cuina, apareixen ressenyats la taula, els seients i la vaixel·la. Els diferents dolços que es venien a la botiga eren elaborats també a la cuina, de la casa, on trobem la presència de diferents neulers, maces per a picar les ametlles, greixoneres per a torrar ametlles i avellanes, calderes de fer confits, perols per a fer torrons o per a fondre sucre, motllos per a esberlar confits, etc. A més, els utensilis de cuina no tan específics es feien servir en la doble tasca professional i domèstica. En la cambra annexa a la cuina es troba, també, juntament amb recipients i una pastera, d'ús polivalent, algun element especialment destinat a la feina professional, com un remenador de fer melindros. Aquestes mateixes característiques, podem constatar-les igualment en l'inventari de Jaume Vendrell²⁰, datat l'any 1656. La seva casa del Pla d'en Llull constava d'onze espais, i també disposava d'una sala amb balcó. La botiga mostra, així mateix, un gran assortiment de mercaderies, disposades en diferents caixons i recipients, a més del mobiliari i utensilis pertinents per a la venda, com ara el taulell i les diferents balances amb els pesos. En aquest cas, els estris dedicats a les manufactures també apareixen a la cuina, i trobem diferents mercaderies en tres estances més, ocupant així una part significativa de l'espai de la casa, la qual cosa no presenta una mancança de l'àmbit domèstic, atesa la grandària de la casa.

Com hem pogut apreciar, l'estructura del treball gremial a l'època moderna, amb els habitants de la casa integrats com a comunitat laboral, fa que l'espai domèstic i el professional s'interrelacionin. Tal com es pot apreciar en els exemples puntuals estudiats, el grau d'aquesta superposició de dominis està mediatitzat pel tipus d'ofici exercit, i per la grandària de la casa, essent així els condicionants socio-econòmics determinants en la concrecció d'aquesta realitat. El contingut de les diferents peces de la llar en demostra la polivalència, sent l'anàlisi del mateix determinant per tal d'establir, en el marc concret de cada grup socio-professional, els nivells d'interrelació de dominis. Dins de cada ofici, però, les diferències entre distints individus poden ser manifestes. Cal, doncs, ponderar les dades obtingudes a la llum d'una documentació més massiva, apreciand, dins els trets generals característics de cada grup, les diferents particularitats, que ens poden apropar a un coneixement més precís de la complexa estructura de l'organització de la unitat d'estatge.

18. La importància dels adroguers, econòmica i social, ha estat destacada per Pere Molas, en el seu llibre *La burguesia mercantil en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, 1985.

19. AHPB, Sayós, Jaume, *Liber primus inventariorum et encantum*, 1647-1654.

20. AHPB, Sayós, Jaume, *Liber secundus inventariorum et encantum*, 1655-1659.